

FILOZOFICKÉ ČASOPISY NA SLOVENSKU

Filozofický zborník - časopis Filozofického odboru MS 1940 - 1948

JÁN UHER, Bratislava

UHER, J.: The Journal Filozofický zborník MS in 1940-1948
FILOZOFIA 52, 1997, No. 7, p. 446

The paper discusses the conditions and circumstances of the origins of the first philosophical journal in Slovakia. Its first issue appeared in 1940 and was published by the contemporary cultural and educational institution Matica slovenská. The author examines the main spheres, on which the journal focused at that time: epistemology, ontology, history of philosophy, especially that of Slovak one, and also the topical issues of Slovak society, first of all the problems of nation and nationalism. A special attention is paid to official religious philosophy contrary to the growing influence of rationalistic and scientific thought, represented by that time mainly by Igor Hrušovský. The renaissance of the journal in 1945 and destruction is mentioned as well and finally the development of other Slovak philosophical journals after 1948.

Filozofická tvorba u nás, hoci nie vždy v systematickej podobe, sa vynárala oddávna. V štúdií Dr. Samuela Štefana Osuského *Počiatky akademickej filozofie u Slovákov do polovice 15. storočia*, uverejnenej v r. 1931, sa dozvedáme, že jej stopy siahajú k samému úsvitu národných dejín. Podobne ich S. Š. Osuský zachytáva v *Prvých slovenských dejinách filozofie*, ktoré vydal r. 1939. (Nehovoriac už o iných autoroch.) Okrem staršej knižnej spisby stretávame sa už v stredoveku, najmä však od začiatkov osvietenstva, občas aj s tvorbou publikovanou časopisecky, ktorá sa popri iných aktivitách objavovala v rôznych zborníkoch a letopisoch. Relatívne dobre máme už napríklad podchytenú tvorbu, ktorú v rokoch 1809-1841 publikovali členovia Učenej spoločnosti malohontskej v známych letopisoch *Solennia*. Určité poznatky máme i o ďalších osvietenských a obrodeneckých spoločnostiach, vieme, ako sa vyvíjala filozofická tvorba v matičných rokoch druhej polovice minulého storočia, poznáme štúdie o hlasistoch a iných novších prúdoch, vieme, aké spisy vydávala v rokoch 1926-1939 Učená spoločnosť Šafáriková a do určitej miery máme spracované poznatky aj o ďalších filozofických aktivitách minulosti. Z toho vyplýva, že sa filozofická tvorba na našom území objavovala po niekoľko storočí, hoci v starších obdobiach nevychádzala v našom jazyku, ale najmä v latinčine, nemčine, maďarčine, češtine a od obrodeneckého obdobia aj v slovenčine a hoci nebývala zväčša taká bohatá, mohutná a rozkošatená ako tvorba veľkých a rozvinutejších národov. Z tohto hľadiska je pochopiteľné, že aj prvý pravidelne vychádzajúci filozofický časopis vznikol na Slovensku pomerne neskoro, fakticky až v štyridsiatych rokoch nášho storočia. Bol to Filozofický zborník - časopis Matice slovenskej z rokov 1940-1948, od ktorého sa potom odvinula tradícia pravidelne vychádzajúcich filozofických časopisov za posledné polstoročie dodnes.

Zdôrazňujem, že mi v tejto stati pôjde viac o faktografické zachytenie než o ideové a obsahové hodnotenie tohto časopisu, o ktoré som sa už pred rokmi v dobovom kontexte pokúsil v oveľa rozsiahlejšej štúdii ([1], 241-275) a v skrátenej podobe tiež v časopise *Filozofia* č. 4, v r. 1966 ([2], 367-381).

Filozofický zborník MS ako prvý odborný pravidelne vychádzajúci časopis na Slovensku vznikol ako štvrťročník v r. 1940 vo vojnovom a politicky nie práve najpriaznivejšom čase. Pravidelne vychádzal štyri roky. V piatom ročníku v r. 1944 stihli už jeho vydavatelia vydať iba tri čísla, pretože Slovenské národné povstanie a od neho odvodená podstatne odlišná orientácia spoločnosti prerušila činnosť redakcie. A tak tretím číslom piateho ročníka končí tento časopis svoje pôsobenie za slovenského štátu. V zmenenej situácii a za inej ideovej orientácie sa jeho vydávanie obnovilo po roku 1945 a takto potom vychádzal do r. 1948.

Prvé čísla časopisu v r. 1940 redigoval Štefan Polakovič a ako zodpovedný redaktor v ňom figuroval Stanislav Mečiar, ktorý však doň neprispieval. Neskôr sa redakcia zmenila. 30. apríla 1941 bol založený Filozofický odbor Matice slovenskej, ktorý Filozofický zborník vyhlásil za svoj "úradný časopis", čo sa prejavilo aj v jeho názve - Filozofický zborník časopis Filozofického odboru MS. Jeho výkonným i zodpovedným redaktorom sa onedlho stal Alexander Hirner, ktorý ho redigoval v nasledujúcich ročníkoch až do r. 1944.¹ Tým nastala v jeho vydávaní zreteľná zmena. A. Hirner na rozdiel od Š. Polakoviča viditeľne zmenil jeho zameranie tým, že mu poskytol pluralitnejšiu náplň. A to nielen čo do obsahovej zameranosti príspevkov, ale aj z hľadiska rôznorodosti spektra autorov, pokiaľ boli, pravda, v pomerne úzkej základni graduovaných odborníkov vôbec poruke.

Na spomenutom zakladajúcom zhromaždení Filozofického odboru MS boli zvolení ôsmi riadni a traja mimoriadni členovia odboru. Patrili k nim A. Jurovský, Š. Polakovič, A. J. Šurjanský, S. Š. Osuský, Fr. Skyčák, M. Chladný-Hanoš, J. Dieška, P. Gula, P. Tomko, F. Zavorský, I. Hrušovský a neskôr tiež A. Hirner ako referent odboru a výkonný redaktor Filozofického zborníka. Zaznamenať treba skutočnosť, že Svätopluk Štúr, ktorý bol už za prvej ČSR známym autorom a spočiatku aj podpredsedom Filozofického odboru MS, sa na protest proti počiatočnej politickej a ideovej orientácii režimu svojej funkcie vzdal a po celý čas existencie slovenského štátu verejne nepublikoval. Odmietol uverejňovať svoje state aj vo Filozofickom zborníku. Podotknúť pravda treba aj to, že sa mu režim za jeho protinacistické postoje odvdáčil tým, že hneď po r. 1939 zamietol jeho docentskú habilitáciu a fakticky ho až do r. 1945 vyradil z verejnej činnosti. S. Štúr, utiahnutý v domácom exile, napísal však zato tri knihy, z ktorých dve uverejnil hneď po zániku režimu v r. 1945.

Okrem spomenutých členov FO MS publikovali vo Filozofickom zborníku články, úvahy, state a recenzie v rokoch 1940-1944 aj ďalší prispievatelia. Medzi nimi najmä A. Spesz, N. F. Babor, N. O. Losskij, F. Števek, Š. Barnáš, V. Illenčík, J. K. Šmálov, M. Salatňay, K. Kattoš, no objavilo sa tu aj meno prof. A. Štefánka a niekoľko

¹ O okolnostiach zmeny v redakcii časopisu pozri: A. Hirner: *Matičná myšlienka*. Bratislava 1992, s. 125 a n.

príspevkov tu popri I. Hrušovskom publikoval St. Felber. Ako recenzenti prispievali ešte P. Beňuška, J. Čerňan, E. Filo, J. Štefánik, P. Kost'ov, J. Mikleš, L. Bakoš.

Ako hlavné úlohy stanovilo zakladajúce zhromaždenie FO MS tieto tri oblasti: redigovať a vydávať Filozofický zborník, vypracovať a vydať Filozofický slovník a vydávať spisy Filozofického odboru. Z nich sa v uvedenom čase podarilo plniť iba prvú a čiastočne tretiu úlohu. Na druhú nezvýšil čas, hoci sa už pre ňu vykonali prípravné práce, na ktorých v zmenenej podobe (vo forme projektu *Stručného encyklopedického slovníka*) pokračoval A. Hirner aj po vojne a po r. 1948, za čo sa mu totalitný komunistický režim v päťdesiatych rokoch odmenil tým, že ho na základe vykonštruovaných obvinení odsúdil v inscenovanom procese na dlhoročné väzenie, z ktorého si podstatnú časť aj odtrpel. A to aj napriek tomu, že ako vyznamenaný účastník SNP sa aktívne zúčastnil na protifašistickom odboji, čo sa v zastretej (a sčasti aj otvorenej) podobe prejavilo aj na stránkach posledných ročníkov Filozofického zborníka, ktorý redigoval.

Všeobecne možno povedať, že Filozofický zborník sa v rokoch 1940-1948 venoval týmto hlavným oblastiam: náboženskej (predovšetkým katolíckej) filozofii a z tohto hľadiska problémom metafyziky, ontológie a noetiky, dejinám filozofie (v nich najmä oživovaniu starších filozofických tradícií na Slovensku), časovým úvahám, recenziám, nezriedka i polemikám a z ideologického hľadiska popri svetonázorových problémoch predovšetkým otázkam národa, nacionalizmu, ich vzťahu ku kresťanstvu a všeobecnému humanizmu. Zaznamenať treba tiež pokusy o tvorbu domácej filozofickej terminológie, ktorej sa okrem Polakoviča a neskôr Hirnera s väčším či menším úspechom sústavnejšie venoval tiež A. J. Šurjanský i niektorí ďalší autori. Tieto snahy boli potrebné, po mnohých stránkach záslužné - napriek tomu, že značná časť navrhovaných pojmov sa neujala, nepochybne aj preto, lebo okrem dobrých úmyslov bola táto terminológia príliš poznačená nadmerným, umelo vyvolávaným, priveľmi excenrickým (v nejednom prípade až smiešnym) jazykovým purizmom.

Svetonázorový rámec - ako je už zväčša známe - tvorila najmä v prvých ročníkoch časopisu predovšetkým katolícka náboženská filozofia, v rôznych podobách prispôbovaná dobe. Reprezentoval ju predovšetkým sám prvý redaktor Š. Polakovič, ktorý - ako je už tiež známe - rozvíjal a na pokračovanie propagoval blondelizmus prevzatý z Francúzska a prispôbený domácim pomerom, ako aj iné zmodernizované tomistické a novotomistické smery. V trochu odlišnom poňatí rozvíjali náboženskú ontológiu aj A. J. Šurjanský, M. Chladný-Hanoš, J. Dieška a ďalší autori. Z tohto hľadiska sa žiada spomenúť napríklad Šurjanského rozsiahle state *Bytostná tvárnosť súcna*, ktoré ako poznámky k ontológii bytia publikoval na pokračovanie v r. 1943 a 1944. Charakteristické, ale sčasti aj zaujímavé sú tým, že hoci vychádzali z tradičného objektívno-idealistického stanoviska, smerovali k nemu a zdôvodňovali ho, v niektorých smeroch sa vyznačovali predsa len racionalistickejšími postojmi, než aké vtedy u nás v danej filozofickej orientácii prevládali. J. Dieška, pôvodne tiež autor s tradičnou náboženskou orientáciou, sa po príchode N. O. Losského na bratislavskú univerzitu naplno priklonil k noetike jeho intuitívneho realizmu, ako aj k jeho teodíci a etike vyjadrenej okrem iného v knihe *Podmienky dokonalého dobra*, ktorú mu pomáhal prekladať a v slovenčine vydať. M. Chladný-Hanoš sa okrem vlastných statí výdatne venoval

polemikám proti materialisticky orientovaným filozofiám. Treba pritom zdôrazniť, že značná časť autorov časopisu, ktorí sa venovali bytostným otázkam ontológie, boli vyštudovaní a profesionálni teológovia, takže sa im ich úvahy vo väčšine statí preplietali s filozofiou.

K viacerým otázkam filozofie sa však na stránkach časopisu vyjadrovali aj autori s prírodovedným zameraním. Patrí k nim napríklad F. Zavarský a jeho štúdia *Moderná fyzika a prírodná filozofia*, uverejnená v r. 1940, ako aj jeho stať *O priestore*, uverejnená v r. 1943. Tieto práce sa vyznačovali tým, že sa v danom dobovom a svetonáhľadovom kontexte napriek istým ohraničenostiam usilovali vnášať do slovenského filozofického myslenia výdobytky prírodovedy, predovšetkým fyziky a matematiky. Podobne vyznievali aj príspevky V. Illenčíka, najmä jeho stať *Nová metóda*, uverejnená r. 1944, ktorá taktiež prispievala k zreálneniu prevažnej väčšiny vtedajšej filozofie.

Iracionálnu orientáciu oficiálnej filozofie najviac však narušali publikácie Igora Hrušovského a popri nich aj state a články S. Felbera. Ide najmä o Hrušovského prvé knižné práce *Teória vedy* (1941) a *Vývin vedeckého myslenia* (1942), ktoré vzbudili ohlas tak vo vedeckej obci, ako aj na stránkach časopisu, o ktorom je tu reč. Aj state, ktoré uverejnil Hrušovský priamo na stránkach Filozofického zborníka, však vzbudzovali odozvu i polemiku zo strany autorov s inou filozofickou orientáciou.

Prvou rozsiahlejšou staťou, ktorú I. Hrušovský vo Filozofickom zborníku uverejnil, bola *Metóda dejín filozofie*, publikovaná v r. 1941. Zdôvodňoval v nej tézu, že "filozofické idey sú determinované celkovým sociálnym a kultúrnym kontextom", a podopieral to argumentami z jednotlivých etáp filozofického myslenia. Osobitne pritom zdôrazňoval, že "základnou aktivitou, z ktorej sa vekmi v daných tvorivých a stimulatívnych podmienkach vytvorili jednotlivé kultúrne oblasti, je tvorba elementárnych existenčných prostriedkov a spoločensky organizačných vzťahov. Kultúrne oblasti, ktoré sa z týchto základných činností diferencovali a sformovali, pôsobia pritom i spätne a ovplyvňujú ďalší vývin samých týchto základných funkcií. No elementárnymi vývinovými silami sociálnymi zostávajú i naďalej tieto základné aktivity ľudskej existencie."

Oponenti tejto koncepcie, predovšetkým M. Chladný-Hanoš, v polemike postrehli, že sa tu predkladá jedna zo základných téz marxizmu a determinizmu, hoci najmä prvú z nich I. Hrušovský priamo nespomínal. Z hľadiska ďalšieho vývinu bolo pritom dôležité, že i. Hrušovský celý tento mnohostranný problém nezredukoval na známe mechanisticko-materialistické poučky, ako sa to až príliš často stávalo v neskorších povojnových a najmä pofebruárových rokoch. Vyzdvihoval dialektiku myšlienkového vývinu, zdôrazňujúc, že je "vzťah medzi filozofiou a ostatnými útvarmi ľudskej spoločnosti komplikovaný" a filozofia preto "nie je prostým zrkadlom určitého štádia sociálneho vývinu."

Podobné stanoviská prezentoval I. Hrušovský aj v ďalšej stati *Vývinové faktory antickej filozofie*, ktorá bola uverejnená v 2. čísle Filozofického zborníka r. 1942. Aj v nej mu išlo hlavne o metodologické otázky vnímania a interpretácie filozofického vývinu. Okrem iného sa v nej vyslovoval proti preceňovaniu "individuálnych zvláštností jednotlivých mysliteľov", zjednodušene povedané, proti tomu, aby -

povedané slovami uznávaného nemeckého historika filozofie E. Zellera (1814-1908) - "história generálov nahradila históriu filozofie". Nezaznával pritom "faktor tvorivej aktivity" veľkých filozofických osobností, ktorý je "pre filozofickú produktivitu neodmysliteľnou podmienkou". Hlbšie a dôkladnejšie sa však usiloval preniknúť za inšpirujúce osobnosti, vypátrať a skúmať, čo na ich postoje a tvorbu okrem vlastnej kreativity bytostne vplýva, čo ich podmieňuje, slovom hľadať a objavovať osobnú a spoločenskú determináciu svetonáhľadových sústav a ich vyznávačov, premien i modifikácií. Pojem filozofického materializmu, ktorý po roku 1948 prevládala dogmaticky sa zneužíval, používal Hrušovský v tom čase ešte zriedkavo, ba výnimočne. Radšej písal o prírodnej filozofii, racionálnom a kriticko-realistickom myslení, o empirickej vede verifikovateľnej prirodzenými prostriedkami - ako základni vedecky osnovaných filozofických myšlienok a sústav.

Tak to bolo aj v ďalšej jeho stati *Zákonitosti vývinu*, ktorú publikoval v 3. čísle Filozofického zborníka r. 1943. Je pomerne rozsiahla, má sedem častí a I. Hrušovský v nej zdôvodňoval platnosť vývinovej teórie v živej prírode i ľudskej spoločnosti a napokon aj v špecifickej oblasti kultúrnej a ideovej tvorby. Vychádzal pritom nielen zo starších Lamarckových a Darwinových objavov, ale so znalosťou veci argumentoval aj najnovšími výsledkami biológie, antropológie, paleontológie a ďalších prírodovedných disciplín. Veľkou jeho prednosťou pritom bolo to, že pre tento spôsob argumentácie mal I. Hrušovský aj náležité osobné predpoklady, pretože ako jediný vtedajší filozof na Slovensku mal už predtým, než získal doktorát z filozofie, aj doktorát z prírodných vied, získaný v rokoch 1926-1930 na Karlovej univerzite v Prahe.

Tieto a iné Hrušovského aktivity neostali, pravdaže, bez odozvy a bez odporu. Polemizovalo sa s nimi (neraz nevyberavo) v rokoch 1940-1944 aj priamo vo Filozofickom zborníku, ale aj v iných (politicky zameraných) časopisoch. Už v druhom čísle prvého ročníka FZ uverejnil Š. Polakovič polemickú poznámku proti "ináč dobrému a užitočnému" Hrušovského článku *Vývin vedeckého myslenia*, uverejnenom v Slovenských pohľadoch r. 1939. Š. Polakovič ju vzhľadom na svoje názory uverejnil pod dosť čudným názvom *Scholastická metóda*, hoci jej hlavným zmyslom - v protiklade k Hrušovského názorom - bola obhajoba známej aristotelovskej tradície vo filozofii. Najviac pozornosti v nej preto venoval aristotelovskému (veľmi v skutočnosti prekrútenému) chápaniu a zdôvodňovaniu pravdy - v duchu známych zásad objektívneho idealizmu. V súlade s tým polemizoval potom Š. Polakovič dokonca aj s noetickými východiskami Tatarkovho článku *O duchovnú obrodu v slovenskej beletrii*, ktorý zhodou okolností tiež vyšiel v Slovenských pohľadoch (1940). D. Tatarka v ňom v podstate (navyše dosť okrajovo) neobhajoval nič iné ako skutočnosť z noetického hľadiska celkom evidentnú a v modernejších intelektuálnych kruhoch prijímanú, že "niet pravdy v prírodnom dianí, pretože pravda vyplýva len zo vzťahu k človeku, existuje iba v jeho interpretácii sveta". Polemicky a teologicky naladeného Polakoviča tu zrejme dráždilo tvrdenie, že keďže pravda je vyslovená ľudská noetická kategória, nemožno o nej hovoriť tak, akoby existovala nezávisle od nás, čo bolo v rozpore s objektívno-idealistickým stanoviskom, podľa ktorého pravda jestvuje mimo nás, vo vyššej bytosti. Preto vystríhal pred následkami "takého noetického subjektivismu".

Najväčšiu nevôľu na stránkach Filozofického zborníka MS vzbudila však Hrušovského stať o vývojovej teórii. M. Chladný-Hanoš, v tomto prípade naozaj skôr ako teológ než ako filozof, uverejnil rozsiahlu polemiku pod názvom *Zákonitosti vývinu a stupne ich overenia*. Pomocou formálnologického aparátu a teologických argumentov popieral darwinizmus a vývojovú teóriu, aj keď bolo ťažko zamlčať "niektoré jej prednosti". Využívajúc medzery v dovtedajších poznatkoch vedy dokazoval, že táto teória nie je vlastne vedecky overená, že je založená skôr na "viere v stály zázrak vývoja" ako na indukčnom postupe pri zhromažďovaní dôkazov. Pozastavoval sa nad toľkou "trúfalosťou" tých, ktorí ako Hrušovský si jednoducho "tvrdia", že "všeobecná teória o vývine živého sveta je dnes už natoľko podopretá empiriou, že o jej platnosti temer niet viac pochybností". Vyratúval protidôkazy, medzi nimi aj také, že skrátka z neživej hmoty vzniká život "ľudské oko nikdy nevidelo"! V podtexte svojej state v čísle 1-2 r. 1944 celkom zjavne radil: tam, kde neposkytuje veda ešte **všetky** dôkazy, nech zostane filozofia radšej pri teozofii.

S Hrušovského stanoviskami polemizoval na stránkach FZ v obsiahlom článku aj Peter Gula. Zameriaval sa najmä na Hrušovského knihu *Vývin vedeckého myslenia*, vydanú r. 1942. Jeho polemická úvaha sa usilovala byť však odborná a vecná, bez nemiestnych narážok a invektív, hoci inak bolo Gulovo stanovisko voči Hrušovského názorom nielen kritické, ale väčšinou odmietavé. Na vecnú kritiku Gulovi Hrušovský odpovedal (1943), a to tak, že zásadne zväčša zotrúval na svojich vývodoch, oponoval proti námietkam, rozvádzal a prehlboval svoje názory.

Zaznamenať treba, že oveľa pozitívnejšie ako predošlí autori prijal Hrušovského prácu A. Hirner. V stručnej recenzii ju už r. 1942 v podstate veľmi kladne ocenil. Za zmienku to stojí už preto, lebo A. Hirner ako výkonný redaktor Filozofického zborníka sa najviac pričínal o to, že Hrušovského (i Felberove) práce, hoci sa veľmi odlišovali od pôvodnej línie časopisu, tu predsa len v nezmenenej podobe vyšli.

Nielen z tohto, ale z viacerých ďalších faktov totiž jednoznačne vysvitá, že A. Hirner a čiastočne aj J. Dieška mali inú predstavu o redigovaní časopisu ako jeho prvý redaktor Š. Polakovič. I keď A. Hirner pri prevzatí redakcie obligátne ocenil predošlú Polakovičovú prácu, ktorú vykonal pri zakladaní a počiatočnom redigovaní Filozofického zborníka, neskôr podal už nejedno svedectvo, že sa s ním v mnohých otázkach dost' príkro rozchádzal. Dbal, aby sa časopis predsa len nezapriahal natoľko do vládnucej ideológie, ako si to želali režimistickí predstavitelia štátu. Usiloval sa o vyššie filozofické a duchovné hodnoty a ciele, hoci ich neraz iluzórne videl i formuloval. Príznačný pre túto jeho činnosť je článok nazvaný *Orientácia Filozofického zborníka* zo začiatku roka 1943. Vidno z neho, že si Hirner ako výkonný redaktor uvedomoval potrebu istej plurality a viacvrstvovosti časopisu a podporoval ich. Na otázku "ktorému filozofickému smeru kliesni FZ cestu?" odpovedal, že redakcia vedome prináša články, "ktoré sa náhľadovo nekryjú" a nepokladá za potrebné "zásadne sa vyhybať" takýmto zjavom".

Ak porovnáme tieto a iné Hirnerove slová s úvodným článkom zakladateľa časopisu Š. Polakoviča, uverejneným v jeho prvom ročníku, vidíme tu značný rozdiel. Š. Polakovič po zdôraznení významu časopisu a ubezpečení, že pôjde o "národný podnik", po vyzdvihnutí idey, že "filozofia je základňou všetkých duchovných odborov

vedeckých a myšlienkovou základňou praktického života", že je to veda, ktorá chce "nájsť posledné príčiny všetkých dejov prírodných a ľudského života", po konštatovaní, že "Filozofický zborník nezapriaha sa **úzkoprs**o do káry nijakej filozofickej školy, chce slúžiť len pravde a nie školám", teda po proklamovaní objektivity časopisu jeho hlavný redaktor zároveň hneď aj vyhlasoval, čo všetko nepripustíme. "Nepripustíme... náhľady smerujúce k poškodzovaniu života." Pod slobodou myslenia si "nepredstavujeme **neviazanosť** myslenia". A čo poškodzuje život? "Život konkrétne poškodzuje filozofia, ktorá odporuje viere, mravom, spoločnosti a vedeckým záverom." Filozofický zborník "ako spolubudovateľ slovenského života", nemôže byť preto "voľnou tribúnou takých názorov, ktoré tento slovenský život môžu nielen otráviť, ale i priviesť do záhuby. Filozofický zborník ako ideový usmerňovateľ slovenského národa (!) nemôže vpustiť za hradby trójskeho koňa, v ktorom sa skrývajú nepriatelia slovenského národa: tým by sa dopustil zradu na národe." S odvolaním sa na Boha, "ktorý drží ochrannú ruku nad národom slovenským a ktorého požehnanie preto nech spočíva na práci Filozofického zborníka", končila sa úvodná proklamácia prvého jeho hlavného redaktora. A s ňou aj jeho vedecká a ideová tolerancia. "Trójsky koň", ako sa po čase ukázalo, za hradby časopisu predsa len prenikol.

O blondelizme, ktorý Š. Polakovič nielen proklamoval, ale ho aj označoval za filozofiu budúcnosti, a to až do takej miery, že po stránke filozofickej "bude tvoriť chrbtovú kosť duchovnej obnovy európskej kultúry", sme sa už zmienili. V politickej teórii mala byť podľa neho takýmto dielom publikácia nacistického ideológa W. Glugnera *Theorie der Politik* (München 1939), o ktorej v 4. čísle časopisu v r. 1940 písal, že znamená jeden z najdôležitejších medzníkov vo vývine politického myslenia ľudstva, že je to dielo, "aké po Aristotelovej *Politike* sa ešte nezjavilo".

Práve takéto tirády neboli ničím iným ako zapriahaním sa do extrémnej časti vládnej káry a boli navlas podobné neskorším našim glorifikáciám Lenina, Stalina a iných koryfejev vedy! Treba len dúfať, že sa z toho súčasné a budúce generácie azda už navždy poučia.

V prípade Hrušovského sme uvádzali prevažne odlišnosti a polemiky, ktoré sa na stránkach Filozofického zborníka viedli takpovediac medzi dvoma svetonáhľadmi. Nezanedbateľné sú však aj odlišnosti a polemiky, ktoré vznikali medzi zástancami rovnakej a zväčša oficiálnej svetonáhľadovej orientácie. Popri Hirnerovi tu ide napríklad o J. Diešku a niektorých iných. A. Hirner sa od začiatku snažil o viacvrstvosť a pluralitu názorov. Vyslovene sa vyhýbal tomu, aby sa Filozofický zborník zapriahal do režimistickej káry vládnucej ideológie. Príznačná bola z tohto hľadiska napríklad polemika, ktorú vyvolala v r. 1942 Hirnerova kritika brožúry Hlavného veliteľstva HM, *Slovenské národné vyznanie*. Hirner túto brožúru bitko odmietal pre jej logický a myšlienkový primitivizmus. A keď mu Š. Polakovič v duchu vládnej ideológie dosť podráždene oponoval, Hirner nielenže neustúpil, ale v 4. čísle FZ (1942) uverejnil pod názvom *Logické myslenie odpoveď*, v ktorej ironizoval "jedinú svätú pravdu", na ktorú má "každý Slovák prisahať", pričom sa verejne a naliehavo pýtal, aké vlastnosti by musela mať "jediná a svätá pravda", ak má byť jedinou a svätou aj pre tých, "ktorí sa nevzdali logického myslenia na prospech záplavy neanalyzovaných emócií."

Podobných príkladov nachádzame niekoľko. V obdobnom duchu sa v niektorých otázkach usiloval vystupovať aj J. Dieška, najmä do príchodu Losského na Slovensko. Hoci vcelku vychádzal z ontologických základov katolíckej filozofie, najmä v prvých rokoch svojej publikačnej činnosti, bol oveľa prístupnejší a tolerantnejší k iným filozofickým sústavám než väčšina vtedajších autorov. Oveľa viac ich aj študoval a poznal. Častejšie ako iní vyzdvihoval objektívne stanovisko, v "protive najmä k tým dnešným zjavom vo vede a vo filozofii, ktoré by ju chceli pozbaviť jej vrcholného poslania a zapriať ju do služieb tendenčných záujmov jednotlivca alebo určitých spoločností a ideológií," napísal v 3. čísle FZ v r. 1943 a viackrát predtým i potom. Niekoľkokrát vystúpil Dieška polemicky aj proti Polakovičovi. Napríklad pri vydaní jeho učebnice *Úvod do filozofie*, určenej na vyučovanie filozofickej propedeutiky v najvyšších triedach gymnázií. Táto polemika sa odohrala na stránkach FZ v r. 1941 a 1942. Dieška síce ocenil Polakovičovú snahu o samotnú učebnicu, stotožnil sa aj s viacerými jej východiskami a závermi. Kritizoval však mnohé jednotlivosti, napr. "prílišné steologizovanie" filozofie, ako aj to, že Polakovič v nej uplatňoval a propagoval tzv. "kritický dogmatizmus", ktorý Dieška odmietal a už z čisto logického hľadiska ho považoval za "contradictio in terminis", pretože "kritický mi je smer, ktorý vylučuje každú dogmatickosť, a dogmatický je opak kritického."

Mimochodom, o dogmatizme a dogmatickosti sa dosť často diskutovalo aj vnútri katolíckej teologickej orientovanej filozofie. Príznačný je z tohto hľadiska napr. článok F. Skyčáka, napísaný k 70. výročiu Spolku Sv. Vojtecha, uverejnený priamo vo FZ r. 1940. Skyčák v ňom uvádza dva typy teologickej filozofie: konzervatívnu, ktorá žije "viacej z myšlienok a hodnôt predošlých storočí", a tú, "ktorá žije viac z prítomnosti". S veľkou trpezlivosťou a porozumením odsudzuje prvú a podporuje druhú. Pozoruhodne odhaľuje boj dogmatizmu a revizionizmu v cirkvi. Výstižne a znútra opisuje mentalitu dogmatikov. "Neúspech učinil ich trpkými a tvrdými. Fanatikmi, ktorým chýba každá schopnosť prehliadnuť seba, svoje beznádejné postavenie. Ľuďmi bez lásky, ktorí nevedia iné, len sužovať srdcia, ktoré sa im dostávajú do cesty. Nespravodlivými a nemilosrdnými sudcami sú tam, kde by mali pomôcť a vychovávať. Medzi svojimi vidajú často kacírov a chýba im porozumenie pre to, čo je samostatné, zdravé a prirodzene hlbšie." Niet pochyb o tom, že sa táto priliehavá charakteristika hodí nielen na cirkevných, ale na všetkých dogmatikov.

Pokiaľ ide o J. Diešku, treba zaznamenať aj to, že mu vlastná konfesiónalna príslušnosť nebránila vysoko oceniť *Zborník profesorov Evanjelického kolegiálneho gymnázia v Prešove* (1942). Veľmi kladnú recenznú poznámku napísal aj o knihe Mirka Nováka *Česká estetika*, hoci česká veda a kultúra sa vo vtedajšom režime zväčša odmietala. Podobne informoval o práci známej českej filozofky Albíny Dratvovej *Etika tváre práce*, aj o niektorých iných dielach.

Relatívne najzáslušnejšiu prácu vykonala však redakcia Filozofického zborníka pri objavovaní a oživovaní dejín našej filozofie. Uverejnila preklady niekoľkých pôvodných statí (alebo ich úryvkov), ktoré boli širšej verejnosti neznáme. Týka sa to predovšetkým filozofov Učenej spoločnosti malohontskej - predovšetkým Feješa a Laurentzyho, ale aj niektorých profesorov trnavskej univerzity. Od Feješa to bola (dnes už známa) stať *O najlepšom svete nie najlepšom* a od Laurentzyho jeho pozoruhodná

Rozprava o modlárstve. Stretávame sa tu však aj s prácou Gašpara Šuleka a s prekladom Steigelovej state *Fragment o systéme vnemov*, ktorá je pokusom rozvíjať kantovskú gnozeológiu. Z pôvodných prác filozofov trnavskej univerzity sú tu ukážky Akaiho state *O svete živlov* (zem, voda, vzduch, oheň), Szentiványiho úvahy *Krátka a podivuhodná metóda v metafyzike*, výňatok z Rajčaniho práce *Umenie správne filozofovať*, Ivančičova stať *O jednote mysle a tela*.

Zmienku si zaslúži aj diskusia, ktorá sa na stránkach časopisu rozvinula hneď v jeho prvom ročníku (1940) okolo Osuského *Prvých dejín slovenskej filozofie*. Posudok o nich tu uverejnil najprv Š. Polakovič. Ocenil autorovu snahu napísať takéto dielo, no inak podrobil knihu ostrej kritike, pričom sa v tomto prípade usiloval o vecné výhrady. Hoci uviedol, že "Osuský nie je dosť pripravený na písanie dejín filozofie ani vedecky, ani vecnými znalosťami", pripustil, že stručný prehľad o našich domácich dejinách filozofie je "najcennejšou časťou knihy". Za nefilozofické typy, ktoré mal Osuský podľa neho z knihy vynechať, považoval Š. Polakovič (vo viacerých prípadoch oprávnené) napríklad tieto osobnosti: Benedikti, Gavlovič, Medzibrodský, Zmeškal, Hrdlička, Doležal, Fornet, Zoch, Záborský, Gerometa, Palárik, Hroboň, Kellner-Hostinský, P. Tóth, Dobšínský, Čajak, Kovalevský, Vajanský, Truchly-Sitniansky, Dérer, Glos, Dúbravec, Maliarik, Marenčík. Zaradil však medzi nich aj ďalších - napríklad Kollára, Lajčiaka, Karlovského, Makovického, Škarvana, Šrobára, Blahu, Hodžu, Štefánka i ďalších, ktorých mená podľa Polakoviča "nikto neubrání ako filozofov podľa všeobecných kritérií."

Polemickú odozvu vzbudila najmä táto otázka. J. Dieška napríklad proti Polakovičovi bránil miesto Jána Kollára v dejinách slovenskej filozofie, čo malo v tom čase, ako vieme, aj známy politický podtext. Kvalifikoval Polakovičov postoj ako "vyhodenie Kollára z dejín slovenskej filozofie" a ironicky dodal: "Zdalo by sa, že podľa Polakovičovej koncepcie... bolo by najlepšie začínať slovenskú filozofiu asi len predstaviteľmi blondelizmu na Slovensku, ako je skoro vyjadrené v učebných osnovách pre filozofiu." Napísal, že Polakovičovo stanovisko ko dejinám filozofie "je vôbec mylné a zlé" (1942).

Z politického a ideologického hľadiska vari najčastejšou témou vo Filozofickom zborníku boli spory o nacionalizme, jeho ideovej a politickej funkcii, o jeho vzťahu ku kresťanstvu a humanizmu. V prvých ročníkoch časopisu nájdeme recenzie Tisových, Tukových a Polakovičových kníh. Polakovičovu knihu *K základom slovenského štátu* tu pritom napríklad F. Števek hodnotil tak, že "od vydania Štúrovho spisu *Slavianstvo a svet budúcnosti* nezjavilo sa v slovenskej literatúre pozoruhodnejšie dielo, ako sú tieto eseje". Pomerne veľa publikoval na túto tému M. Chladný-Hanoš a niekoľko prác uverejnil aj predseda Filozofického odboru MS prof. A. Jurovský. Za určitý súhrn v tejto oblasti možno považovať organizovanie osobitnej *Diskusie o nacionalizme*, ktorú zvolal FO MS na 5. júna 1943 do Nitry. Podrobná správa o nej je uverejnená v 3. čísle časopisu tohto ročníka a vyplýva z nej, že názory sa značne rozchádzali. Pri zbežnom pohľade sa mohlo zdať, že diskusia mala slúžiť na podporu vládnej ideológie, no nevyšlo to tak. Zrejme už aj preto, lebo narastajúce protirečenia vo vnútri štátu a vplyv medzinárodných udalostí sa už nedal prehliadnuť. Viacerí preto už odmietali "totalitný nacionalizmus". Najďalej v tom opäť zašiel A. Hirner, a J. Dieška. Ale aj v Šurjanského príspevku bolo mnoho pozoruhodných a protirežimistických myšlienok,

podložených kresťanským humanizmom. Hirner predniesol príspevok osnovaný na sociologických východiskách. Využil v ňom svoju erudíciu, na ten čas značnú, nadobudnutú ešte pred rokom 1940 okrem bratislavskej univerzity na štúdiách v Ríme a Paríži. Nebola preto náhoda, že okrem redigovania Filozofického zborníka založil neskôr aj Sociologický odbor MS a v rokoch 1946-1948 inicioval a redigoval tiež Sociologický zborník ako prvý odborný sociologický časopis na Slovensku.

* * *

Na záver niekoľko poznámok. V úvode som spomenul, že mi v tomto prehľade ide viac o faktografické zachytenie náplne uvedených ročníkov Filozofického zborníka než o jeho obsahové a ideové hodnotenie, hoci som sa mu nemohol úplne vyhnúť. Doplniť však treba, že práve toto ideové hodnotenie prešlo (ako mnohé u nás) za posledné polstoročie viacerými peripetiami. V prvom období komunistického režimu po roku 1948 - približne až do polovice šesťdesiatych rokov sa náplň časopisu viac-menej paušálne prudko odmietala. Posudzovala, ba i nálepkovala sa ako fideistická a klérofašistická, prisluhujúca vtedajšiemu režimu. Pričom je pravda, že za takúto možno (pravda, nie s takýmito nálepkami) označiť iba jej časť najmä v prvých ročníkoch časopisu. Aj ja sám som ako mladý začínajúci autor v zajatí sektárskej marxisticko-leninskej ideológie spolu s prevažujúcim oficiálnym prúdom výdatne prispel k takémuto neadekvátnemu pohľadu. Neobjektívne a scestne sme v päťdesiatych rokoch hodnotili aj hlavnú osobnosť Filozofického zborníka Alexandra Hirnera, do značnej miery aj J. Diešku a iných. Naplno sa to prejavilo aj v mojej knižnej publikácii *Filozofia v boji o dnešok* s podtitulom *Problémy rozvoja filozofie na Slovensku po roku 1945*, ktorá bola koncipovaná v päťdesiatych rokoch a vyšla r. 1961. Dávnejšie sa od nej dištancujem a dúfam, že som ju v neskorších rokoch podstatne korigoval. Do značnej miery je týmto pohľadom poznačená ešte aj moja stať *Idealistická filozofia na Slovensku po roku 1945*, uverejnená v *Prehľade dejín slovenskej filozofie*, ktorá s oneskorením vyšla v r. 1965. Až neskôr a postupne, po dôkladnejšom pramennom štúdiu a diferencovanejšom pohľade sme pod vplyvom odporu proti jestvujúcej totalitnej ideológii a praxi a v dôsledku reformného myslenia začali opravovať a prekonávať svoje predošlé postoje a chyby. Tak vznikla aj moja obsiahla zdokumentovaná štúdia z dejín slovenskej filozofie *Filozofia na stránkach Filozofického zborníka za slovenského štátu*, uverejnená v Zborníku filozofickej fakulty UK Philosophica r. 1966 (pod názvom *Spory a polemiky na stránkach Filozofického zborníka v rokoch 1940-1944*, uverejnená čiastočne tiež v časopise *Filozofia* č. 4, 1966). Myslím, že v nich sa už, hoci nie bez medzier a nedostatkov, prezentuje triezvejší a plastickejší pohľad na prvý odborný filozofický časopis na Slovensku. A môj terajší pohľad, ktorý z uvedených poznatkov vychádza, je ďalším príspevkom k hlbšiemu poznaniu tejto nezanedbateľnej problematiky ako súčasť nášho filozofického myslenia v 20. storočí.

Filozofický zborník MS začal po prerušení vychádzať v povojnových rokoch. V rokoch 1946-1947 ho redigoval Jozef Dieška a od čísla 3-4 v r. 1947 Michal Topol'ský. Ročníkom 1948 časopis z politicko-ideologických dôvodov zanikol.

LITERATÚRA

- [1] Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Philosophica, ročník XVI (VII), Bratislava 1966. (Vyšiel r. 1967).
- [2] Spory a polemiky na stránkach Filozofického zborníka v rokoch 1940-1944. In: Filozofia 1966, č. 4.
- [3] HIRNER, A.: Matičná myšlienka. Bratislava 1992.

Doc. PhDr. Ján Uher, CSc.
Hummelova 23
811 03 Bratislava
SR